

УДК 930.25:327.88:94(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-2-2>

Валентин МУХАНОВ,

orcid.org/0000-0001-6508-7619

кандидат історичних наук, в.о. доцента,

доцент кафедри філології та гуманітарних наук,

Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»

(Вінниця, Україна) *muhan2004@ukr.net*

Ігор САЛАМАХА,

orcid.org/0000-0002-4191-5800

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри права та інформаційної діяльності

Національного лісотехнічного університету України

(Львів, Україна) *ig.sal@ukr.net*

Олена ХОМЕНКО,

orcid.org/0009-0003-3428-7417

кандидат історичних наук, доцент,

проректор з виховної роботи, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

(Київ, Україна) *elena83_zt@ukr.net*

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ІСТОРИЧНИХ МІФІВ ЯК СТРАТЕГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРОТИДІЇ В УМОВАХ КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ

Мета статті є огляд ролі історії на прикладі архівів та архівних документів й археологічних досліджень як складової інформаційної протидії України російській агресії в умовах когнітивної війни. Йдеться про необхідність архівного суверенітету як однієї із умов утвердження національної безпеки та деколонізації українців задля формування національної та культурної ідентичності в умовах триваючої боротьби за Незалежність. **Методологія** базується на міждисциплінарному баченні та критичному аналізі пропагандистських російських наративів і механізмів їх застосування.

Результати. Наголошено, що російська пропагандистська агресія спирається на п'ять стратегічних стовпів (Київська Русь, християнство, Переяславська угода, СРСР, Друга світова війна), які використовуються для заперечення суб'єктності України. Також зазначено, що маніпуляції історією є частиною російської пропаганди та ПІСО не лише для внутрішнього споживача. Йдеться про важелі впливу на міжнародній арені, від промов путіна до масштабних інформаційних атак у соціальних мережах та підконтрольних медіа задля дискредитації України та українців, зокрема, й через маніпуляції історією та історичними травмами. Такий когнітивний вплив поширюється безпосередньо й на українців в Україні. Наголошено про геноцидальну політику російських окупантів та тимчасово окупованих територіях України не тільки через фізичне знищення населення та інфраструктури. Йдеться про цілеспрямоване стирання всього українського через руйнацію музеїв, місць пам'яті, розкрадання та спалювання архівних матеріалів та знищення археологічних артефактів тощо. Наголошено на важливості з боку України формувати та утверджувати власне бачення свого історичного та культурного розвитку шляхом належних археологічних досліджень та архівування історико-культурних фактів, подій, процесів. Важливим напрямком такої стратегії є розвиток громадської архівістики у взаємодії із відповідними державними органами.

Висновки. Інтелектуальний суверенітет держави формується низкою факторів. Серед них важливе місце обіймає архівний суверенітет. Йдеться про розвинену систему, за допомогою якої відбувається збирання, збереження, систематизація, класифікація, верифікація, своєї історії. Не менш важливим вектором є репрезентація своїх історичної спадщини у світі. Декolonізація свідомості у цьому контексті є необхідною задля внутрішньої трансформації українців. Це здатне перемістити Україну з об'єкта історичних маніпуляцій на повноправного представника світового наукового та політичного дискурсу. Робота з архівною спадщиною в умовах когнітивної війни є стратегічним напрямом успішного опору російським окупантам та формування стійкого розуміння власної цінності як народу, нації, культури, мови, держави.

Ключові слова: архіви, архівні документи, ПІСО, історичні міфи, деколонізація українців, наративи, пропаганда.

Valentyn MUKHANOV,

orcid.org/0000-0001-6508-7619

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology and Humanities
Municipal Higher Education Institution "Vinnytsia Academy of Continuing Education"
(Vinnytsia, Ukraine) muhan2004@ukr.net

Ihor SALAMAKHA,

orcid.org/0000-0002-4191-5800

Candidate of Historical Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Law and Information Activities
Ukrainian National Forestry University,
(Lviv, Ukraine) ig.sal@ukr.net

Olena KHOMENKO,

orcid.org/0009-0003-3428-7417

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Vice-Rector for Educational Work,
Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities
Privat Higher Educational Establishment "European University"
(Kyiv, Ukraine) elena83_zt@ukr.net

DECONSTRUCTION OF HISTORICAL MYTHS AS A STRATEGY OF INFORMATION COUNTERACTION IN THE CONDITIONS OF COGNITIVE WAR

*The purpose of the article is to review the role of history using the example of archives and archival documents and archaeological research as a component of Ukraine's information counteraction to Russian aggression in the context of cognitive war. It is about the need for archival sovereignty as one of the conditions for establishing national security and decolonization of Ukrainians in order to form a national and cultural identity in the context of the ongoing struggle for Independence. **The methodology** is based on an interdisciplinary vision and critical analysis of Russian propaganda narratives and mechanisms of their application.*

Results. *It is emphasized that Russian propaganda aggression is based on five strategic pillars (Kievan Rus, Christianity, Pereyaslav Agreement, USSR, World War II), which are used to deny the subjectivity of Ukraine. It is also noted that manipulation of history is part of Russian propaganda and IPSO not only for the domestic consumer. We are talking about the levers of influence in the international arena, from Putin's speeches to large-scale information attacks on social networks and controlled media to discredit Ukraine and Ukrainians, in particular, through the manipulation of history and historical traumas. Such cognitive influence extends directly to Ukrainians in Ukraine. The author emphasizes the genocidal policy of the Russian occupiers and the temporarily occupied territories of Ukraine not only through the physical destruction of the population and infrastructure. This is about the purposeful erasure of everything Ukrainian through the destruction of museums, places of memory, the theft and burning of archival materials and the destruction of archaeological artifacts, etc. The author emphasizes the importance of Ukraine forming and affirming its own vision of its historical and cultural development through proper archaeological research and archiving of historical and cultural facts, events, and processes. An important direction of such a strategy is the development of public archival science in cooperation with relevant state bodies.*

Conclusions. *The intellectual sovereignty of the state is formed by a number of factors. Among them, archival sovereignty occupies an important place. This is a developed system through which one collects, preserves, systematizes, classifies, and verifies one's history. An equally important vector is the representation of one's historical heritage in the world. Decolonization of consciousness in this context is necessary for the internal transformation of Ukrainians. This can move Ukraine from an object of historical manipulation to a full-fledged representative of the world's scientific and political discourse. Working with archival heritage in the context of cognitive war is a strategic direction for successful resistance to the Russian occupiers and the formation of a stable understanding of one's own value as a people, nation, culture, language, and state.*

Key words: *archives, archival documents, IPSO, historical myths, decolonization of Ukrainians, narratives, propaganda.*

Постановка проблеми. Потужну інформаційно-пропагандистську кампанію росії проти України не варто розглядати як супутній елемент збройної агресії. Вона є ретельно продуманою, ешелонованою й структурованою системою історичного міфодизайну, тобто коли за допомогою

психотехнологій є «(...) можливість «прописувати» світогляд мас від незначної зміни акцентів до повного переписування історії, приховано керувати масовим несвідомим» (Зеленін, 2018: 60).

Використовуючи численні фальсифікації, історичні фейки та міфи, російська пропаганда атакує

у різних напрямках, намагаючись за допомогою своїх наративів та ІІСО переписати свідомість українців. Більшість сучасних російських пропагандистських наративів, зокрема, на тему історії, не є чимось новим. Своїми витоками вони сягають ще російськоімперських та радянських часів, набувши особливо нового звучання після 2014 р.

Усвідомлення стратегічного значення історії як гуманітарної основи держави підтверджується й діями російських агресорів на тимчасово окупованих українських територіях. Російська окупаційна політика скерована на тотальне знищення української ідентичності через нищення українських підручників, місць пам'яті, розграбування музеїв та архівів. Усе це не просто акти мародерства й варварства. Це – продумана стратегія вихолощування всього українського, нищення історико-культурної пам'яті, як це вже бувало не раз в історії.

Архіви та архівні документи у такому контексті набувають статусу не просто зібрання свідчень про минулі часи. Вони стають «серцем» історичної пам'яті. А сучасні архіви війни України за Незалежність набувають ще й ваги свідків злочинів російських окупантів. Викрадення або знищення таких джерел інформації має на меті позбавити українців матеріальних доказів їхньої присутності на цих землях. Таким чином, збереження та захист архівів є не лише науковою необхідністю. Це частина інтелектуальної протидії російській агресії та стратегія інформаційного спротиву у війні.

Аналіз публікацій та досліджень. Зважаючи на міждисциплінарність проблематики нашої статті, необхідно звернути увагу на наукові праці як істориків, так і політологів, філософів, соціологів, психологів, медійників. Насамперед відзначимо дослідження, присвячені вивченню когнітивної війни та ІІСО. Серед них як одноосібні й колективні монографії, так і численні наукові статті. Зокрема, відзначимо монографії під редакцією В. Горбуліна «Світова гібридна війна: український фронт» (Світова гібридна війна: український фронт, 2017); під редакцією Є. Головахи «Українське суспільство в умовах війни. Рік 2025» (Українське суспільство в умовах війни. Рік 2025, 2025). Г. Почепцов та Є. Магда вже чимало років вивчають різноманітні аспекти гібридної війни (Почепцов, 2017; Магда, 2015). У працях Р. Марутян розглянуто роль інтелектуальних ресурсів держави у сфері національної безпеки (Марутян, 2020).

Важливими є праці В. В'ятровича, присвячені різновекторному аналізу історії як фактора формування національної ідентичності (В'ятрович, 2022); Т. Снайдера та Круг Н. про важливість знання істо-

рії для широкого загалу (Снайдер, Круг, 2022); С. Плохія про осмислення історії війни України за Незалежність (Великої війни) (Плохій, 2025).

Проблематика нашої статті так чи інакше представлена у науковій доповіді «Генеza сучасної інформаційно-когнітивної (гібридної) війни в українському контексті та глобальному вимірі: наукове дослідження» (Максименко, Деркач, 2024); звіті НАТО за 2025 р. «Cognitive Warfare» (Cognitive Warfare, 2025); комплексному історичному проєкті українських істориків «Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна» (Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна, 2019).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичним та практичним аспектам когнітивної війни на разі приділено належну увагу у науковому світі. Зважаючи на технологічний розвиток та розширення інструментарію ведення такої війни, увага до неї з боку наукової спільноти, на нашу думку, буде лише посилюватися. Однак все ще належним чином не розглянуто проблему важливості архівної справи у веденні такої війни та використанні не просто маніпуляцій історією, а формування цілісної стратегії, скерованої як на нищення історико-культурної ідентичності, так і, навпаки на її утвердження. Наразі ми бачимо, що з боку РФ відбувається планомірне нищення української ідентичності, не в останню чергу завдяки «узурпації історії» та привласненні собі низки історичних подій та персоналій. З боку України проведена колосальна робота, спрямована на деконструкцію історичних пропагандистських наративів. Однак цей шлях тривалий та потребує постійної уваги, зокрема, й через наукове осмислення.

Метою статті є вивчення можливих та дієвих механізмів деконструкції російських історичних міфів через увагу з боку України до архівних документів та археологічних досліджень. Окрім того, важливо наголосити на архівному суверенітеті України як важелі впливу на міжнародній арені та у світовій науковій спільноті, а також задля власної деколонізація мислення. Для цього необхідно у статті проаналізувати форми й методи ведення когнітивної війни росії проти України через використання маніпуляцій історією, історичних наративів та ІІСО. Відповідно, продемонструвати належну відповідь України у боротьбі за свою історію та культурну спадщину; визначити параметри архівного суверенітету України як чинника переходу держави від статусу об'єкта маніпуляцій до суб'єкта міжнародного інтелектуального дискурсу.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, дуже влучно специфіку когнітивної війни, яку усіма можливими способами веде росія проти України вже багато років окреслено в одному із розділів монографії «Світова гібридна війна: український фронт»:

Інструменти впливу на формування громадської думки, зміна світоглядно-ментальних настанов, створення новітнього міфологічного ряду продовжують відігравати ключову роль у побудові ідеологічної опори російської агресії та орієнтовані на деструкцію української державності, десуб'єктивізацію України на міжнародній арені та створення нових загроз національній безпеці у гуманітарній сфері. Світоглядно-ментальна експансія РФ сформувала низку загроз у національному гуманітарному просторі: посилення позицій російської мови і культури шляхом поширення російськомовного культурного продукту з пропагандистським змістовим наповненням; нав'язування українському суспільству російськоцентричних цінностей та ідеології через освітні та конфесійні канали, у т. ч. шляхом фальсифікації української історії через використання інтерпретації подій минулого у вигідному для РФ світлі та активних спроб інвазії імперського проекту «русского мира»; колабораціоністську діяльність УПЦ (МП) тощо» (Світова гібридна війна: український фронт, 2017: 389).

Вивчаючи український контекст когнітивної війни, Р. Радченко виокремлює наступні елементи такого впливу з боку рф, де задіяні пропаганда та історичні міфи:

– використання псевдоісторичних наративів та стереотипів для дискредитації України як держави, а українців як народу зі своєю історією, культурою та мовою;

– посилення розколів та соціальної напруги чи навіть ненависті, через наголошення на історичних образах і травмах;

– формування фейкових сценаріїв минулого, спрямованих на обґрунтування та виправдання збройної агресії та територіальних претензій;

– виступи проти будь-яких проявів української ідентичності та маніпуляції ціннісними категоріями;

– синтез дезінформації з агресивною риторикою задля масованого інформаційного й емоційного наступу;

– спробах розхитування ситуації, створення атмосфери емоційного напруження й сплеску через використання травматичного історичного досвіду задля посилення соціальної напруги, страху, невпевненості (Radchenko, 2024).

Ці наративи потребують ґрунтовного аналізу та дискусії. І не тільки всередині самої України, а є важливим вектором і інформаційної протидії на міжнародній арені. Західна наукова традиція залишається здебільшого русоцентричною. Протягом тривалого часу у школах та університетах Заходу про Україну, Грузію, Польщу й інші держави регіону розповідали крізь призму російської історії та ідеології. Це лише повторює тези російської імперської пропаганди, яка заявляє, що Україна є нібито недодержавою. При цьому українців або прагнуть бути росіянами, або (якщо ні) зображуються ворогами-нацистами. У 1990-х рр. болгарська дослідниця М. Тодорова представила концепцію «балканізму», пояснюючи, як Балкани постійно зображуються як «інакшість» у європейському контексті. Схожі ідеї висловлював чеський інтелектуал М. Кундера у своєму есе «Викрадення Заходу». Колоніальні уявлення про цей регіон, включаючи Україну, продовжують впливати на сприйняття його історії, визначення значущості людських життів та надання голосу його мешканцям. Подолання цих викривлених уявлень не лише питання історичної справедливості. Воно є засадничим для розуміння перебігу подій сьогодення та створення більш стабільного й справедливого (наскільки це взагалі є можливим) майбутнього (Марушевська, 2025).

А. Марушевська виокремлює п'ять структурно утворюючих елементів історичної пропаганди росії проти України: привласнення Київської Русі як свою державотворчу основу; християнство, а саме православ'я як «духовну скрепу»; політику Богдана Хмельницького трактують виключно як прагнення «братерства з великим русским народом»; Радянський Союз, коли все було «добре, дешево і дружно»; Друга світова війна під назвою «Велика Отечественная», де перемогла виключно росія. Розкривши та спростувавши ці хибні наративи, ми зможемо краще усвідомити історію Центральної та Східної Європи і не допустимо, щоб росія переписувала її на власну користь. Підтримка України у відновленні її історичної правди, очищення від негативних наслідків колоніального впливу, тобто ефективна деколонізація українців, важлива не лише для протидії дезінформації, але й для збереження майбутнього вільної й суверенної Європи (Марушевська, 2025). У ХХІ ст. війна зазнала кардинальних змін, перетворившись на багатогранне явище, де військові операції тісно пов'язані з економічною, політичною та, що найважливіше, інформаційною боротьбою. Перехід від традиційних збройних конфліктів до так званих гібридних воєн є однією з ключових характеристик сучасної міжнародної політики.

Російсько-українська війна є показовим прикладом такого протистояння, де інформаційний простір виступає не лише як допоміжний елемент, а в деяких випадках і як вирішальне поле бою. Ефективність інформаційного компонента російської гібридної війни підтверджується, зокрема, результатами виборів до Верховної Ради України у 2019 р., коли проросійські політичні сили зайняли друге місце, попри п'ятирічний збройний конфлікт з агресором. Цей факт свідчить про значне проникнення російських наративів у суспільну свідомість і наголошує на винятковій важливості протидії російським впливам, зокрема, й у сфері історичної політики та контрпропагандистських відповідей України (Костюченко, 2025: 327).

Російська пропагандистська машина вміло поєднує в собі як історичні фейки та сфабриковані протягом тривалого часу історичні міфи, так і тисне на усталені стереотипи, породжені імперсько-радянською політикою колонізації українських земель та свідомості українців. О. Костюченко розглянув російські наративи та їхню функціональну й смислове наповнення. Дослідник запропонував наступну систематизацію:

1. Одним із фундаментальних є «заперечення української державності та ідентичності».

2. Звинування влади та армії України у неонацизмі. Фундаментом даних тверджень є цинічне привласнення російсько-путінською клікою перемоги у Другій світовій війні.

3. «Геноцид на Донбасі» був використаний для безпосереднього виправдання повномасштабного вторгнення. за допомогою таких тверджень дії російської влади та армії подаються як «звільнення братського народу», а також вимальовує в очах міжнародної спільноти образ «гуманних захисників».

4. «Провокація з боку НАТО»: має два основних вектори. Для внутрішнього споживання виглядає як превентивний захист від «загниваючого Заходу». Тоді як для міжнародної спільноти, особливо тих країн, які також розглядають НАТО як недружню до себе структуру, збройна агресія набуває обрисів справедливого захисту.

5. Геополітичне охоплення «русским миром»: «псевдоісторична концепція, створена для забезпечення ідеологічного та культурного підґрунтя для російських претензій на українські землі. Його функція – підкріпити заперечення української державності та виправдати окупацію як «відновлення історичної справедливості» (Костюченко, 2025: 329).

Для України за сьогоденних обставин має значення асиметрична відповідь на російські пропа-

гандистські наративи, густо змащені численними ПСГО. Для своїх ПСГО російські пропагандисти використовують цілий арсенал різноманітних технік та прийомів, окрім вже звичних фейкових новин та спроб масової дезінформації::

1. Фабрики тролів і ботоферми. Використовуються у великому масштабі як оплачувані коментатори, так і програмні засоби (боти) для нав'язування пропагандистських ідей у соціальних мережах, дискусійних форумах і під новинними матеріалами. Мета таких дій полягає у формуванні враження масової підтримки чи суспільної думки, яка може не відповідати реальній ситуації.

2. Висмикуючи із контексту справжню інформацію, таку як фотографії, відеозаписи чи цитати, подають їх окремо від першопочаткового джерела. Що формує у споживача такої інформації викривлене сприйняття.

3. Емоційне нагнітання шляхом метафорично насичених вербальних посиленій або гіперболізованих, часто ще й вигаданих, фактів задля викликання таких потужних емоційних реакцій, як обурення, страх, гнів, ненависть, паніка чи відраза, без критичного осмислення.

4. Фейковий аргумент до авторитету. Такий спосіб впливу полягає у тому, щоб за допомогою посилання на «експертів», «аналітиків» чи «авторитетні джерела», які є недостовірними, не існують або просто вигадані, створити враження достовірності пропонованої інформації.

5. Маніпуляція історією. Її основне завдання – це спотворення історичних фактів, вибіркоче висвітлення подій або створення вигаданих міфів для виправдання сучасних дій чи формування певного сприйняття минулого (Російські ПСГО: як розпізнати найпоширеніші техніки ворога, 2025).

Як бачимо, маніпулювання історією як важливим інструментом російських пропагандистських наративів, є складовою когнітивної війни. російська стратегія заперечення української суб'єктності базується на систематичній дегуманізації як політичного керівництва, так і всього суспільства. У межах цього когнітивного протистояння Україна штучно конструюється як «агресор» та «інструмент НАТО», «маріонетка Заходу» і т.ін., що слугує виправданням для збройної експансії під виглядом «визволення» та «захисту рускоговорящего населення».

Для емоційного й вербального підсилення своїх дій російське керівництво активно жонглює різноманітними реальними і вигаданими історичними фактами та подіями. Загадаймо резонансне

двогодинне інтерв'ю з Т. Карлсоном, коли російський диктатор путін протягом 23 хвилин розповідав «таку як було насправді» історію України та росії, передавши журналісту папку із «важливими історичними документами» та виводячи історію росії з її «утворення» у 862 р., не забувши при його згадати про «спільну мову» українців і росіян. Додамо сюди й конструювання кремлівською пропагандою дихотомії «ми-вони», всіляко принижуючи і применшуючи історичну роль України, при цьому максимально поширюючи «(...)» наратив про сильну росію, про її потенціал, її «справжніх» лідерів і героїв, про військову міць і досягнення своєї армії та військово-промислового комплексу» (Близняк, Гуменна, 2024: 146). Російська ідеологія «русского міра» багато в чому базується на зовнішній експансії як необхідній політиці існування імперії. Зовнішня агресія є її ідейним стрижнем, на якому тримається і російська влада, й загалом російське суспільство. Звідси випливає й оспівування війни, надання їй сакрального змісту, культивування лідера, а агресія та територіальна експансія є самоціллю (Виздрік, 2024: 216).

Наприклад, міфологема про те, що південні області України були «цивілізовані» виключно завдяки продуманій політиці російської імператриці катерині II, стала ідеологічною основою для сучасного російського наративу про «новоросію». Ба більше, таке бачення було й вкорінене й в Україні у масову свідомість через шкільну освіту та туристичні екскурсії. Проте завдяки сучасним археологічним дослідженням українські науковці довели, що ще у XIV–XV ст. ці землі були тісно пов'язані з історією та культурою козацтва, Великого Князівства Литовського та кримли (Янковський, 2022).

Поруч з археологічними джерелами не меншу цінність для деколонізації українців та спростування російських пропагандистських історичних міфів і наративів мають архіви та архівні документи. Для прикладу можна навести діяльність ГО «Українська культурна спадщина», фахівці якої реалізовували проєкт, пов'язаний із оцифруванням архівних матеріалів на звільнених від окупантів територіях Херсонської області. на жаль, велику кількість безцінних архівних документів було втрачено через диверсію російських окупантів, які підірвали Каховську ГЕС. Як зазначив голова ГО «Українська культурна спадщина» О. Новіков, порятунок архівної спадщини можна розглядати як інформаційний спротив рф:

«Чому окупанти викрадають ці архіви, наприклад херсонський, донецький? Не тому, що їм просто захотілося вкрасти, а для того, щоб потім

всю інформацію перевернути й сказати: «там (на окупованих територіях) були наші люди, там же Росія». Для цього вони викрадають і метричні книги – «ну це ж «російська» церква, там же «російські» люди». І щоб протистояти цій антикультурній, антиукраїнській, терористичній спрямованості Росії, для цього треба зберігати ці документи, щоб довести те, що Україна є, була і буде. Життя людей на першому місці, на другому місці документи, щоб це життя підтвердити. І ці документи ми маємо зберегти. На папері, в електронному вигляді – неважливо. Головне, що ми їх маємо зберегти» (Довгоп'ята, 2025).

Суголосною зі словами О. Новікова є й позиція співголови Української асоціації усної історії, професорки Н. Ханенко-Фрізен, яка у своїй статті в «Україні модерній» чітко окреслила важливість архівного суверенітету в умовах війни. Зокрема, дослідниця зупинилася на розвитку мережі громадської архівістики в Україні, яка трансформувалася у форму науково-дослідної діяльності як один із чинників культурного та інтелектуального спротиву окупантам. Саме цей сектор на сьогодні забезпечує збирання, збереження та систематизацію й постійне поповнення свідчень про досвід війни. Таким чином, йдеться про формування майбутньої національної спадщини у режимі реального часу. Такі громадські архіви – не просто збірки документів чи усних свідчень. Наголошує Н. Ханенко-Фрізен й на стратегічному значенні архівного суверенітету. Співдія між громадськими дослідниками, Державною архівною службою та Українським інститутом національної пам'яті дозволяє вибудовувати платформу для захисту інформаційного поля в умовах нинішньої Війни України за Незалежність. Збереження мультимедійної та цифрової спадщини як власне української є запобіжником проти зовнішніх спроб привласнення або викривлення історії нинішньої війни. Ці дані слугуватимуть не тільки для судових справ проти злочинів війни. Вони є й основою для продукування якісних й об'єктивних, не затьмарених колонізаційними наративами, знань про Україну як всередині держави, так і за її межами, на міжнародній арені. Утвердження такого архівного суверенітету дозволяє Україні виступати суб'єктом, а не об'єктом у світовому науковому дискурсі (Ханенко-Фрізен, 2025). Це є важливим поступом від об'єкта дослідження до авторитетного й поважного джерела знань, що самостійно визначає рамки своєї історії та її презентації.

Висновки. Сучасна когнітивна війна, що її веде росія як проти України, так і намагається поширювати по світу, кардинально змінила геополітичну

карту, розклад сил на міжнародній арені, а також на персоналізованому рівні породила у людей відчуття шаленої розгубленості та складне сприйняття поточної реальності. Стрибокподібний розвиток технологій, зокрема, в інформаційній сфері, змінив звичні правила війни, перевівши її з конвенційної площини у когнітивну, тобто боротьбу не тільки і не стільки за території, скільки за мізки людей та можливість маніпулювати велетенськими людськими масами. Численні ІПСО стали потужною зброєю стали потужною зброєю у цій війні. Історичні міфи та фейки, стереотипні заідеологізовані історичні стереотипи вмонтовані у російську пропаганду та є інструментом впливу як всередині самої росії, так і далеко за її межами. Вправно маніпулюючи історичними травмами та історичними образами, російська пропагандистська машина сіє зерно брехні по всьому світу та всіляко намагається сформувати негативний образ українців й посилити свою імперсько-шовіністичну експансію.

Проблема когнітивної війни й відповідно, когнітивної безпеки, активно обговорюється у різних сферах. Одним із таких факторів безпеки є для України деколонізація мислення як основа національної стійкості та формування наступних поколінь українців з чітким самоусвідомленням та самоідентичністю. Даний процес виходить далеко за межі формальних політичних чи законодавчих рішень. Він передбачає насамперед глибинну вну-

трішню трансформацію, від мовного вибору та вивчення національної історії й культури до критичної оцінки сучасних політичних та геополітичних процесів. Лише через усвідомлення механізмів пропаганди та розвиток медіагігієни можливо здійснити справжній перехід від об'єкта маніпуляцій та жертв ІПСО до суб'єктності інтелектуально-прогресивної та демократично розвинутої політичної нації.

В умовах триваючої війни дослідження замовчаних або перекручених сторінок історії та деколонізація освіти є не просто науково-теоретичним завданням, а прямою підтримкою у тилу наших Сил Опору на передовій. Через належну увагу до своєї архівної спадщини та до формування поточного архіву війни ми створюємо середовище, у якому радянсько-російські історичні наративи втрачають свою життєстійкість та здатність до поширення й утвердження в свідомості людей. Стратегічною метою такої діяльності є формування та утвердження архівного суверенітету держави як важеля розвитку та саморепрезентації у якості повноправного суб'єкта історії, культури та політики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у систематизації та класифікації конкретних прикладів деколонізації архівної спадщини України. Цікавим з наукової точки зору видається компаративний аналіз даних процесів в інших країнах колишнього СРСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cognitive Warfare. *NATO Science and Technology Organization* : website. 19.12.2025. URL: <https://www.sto.nato.int/document/cognitive-warfare/> (date of access: 25.12.2025).
2. Radchenko R. Ваш мозок під прицілом: український вимір когнітивної війни. *Deep State. Блог ґрунтовної аналітики* : веб-сайт. 12.03.2024. URL: <https://deepstateua.com/kognitivni-viini-ukrayinskii-vimir/> (дата звернення: 27.12.2025).
3. Близняк О., Гуменна К. Інструменти інформаційної війни росії проти України під час повномасштабного вторгнення 2022–2024 рр. *Політична культура та ідеологія*. 2024. № 2. С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.19>.
4. В'ятрович В. Нотатки з кухні «переписування історії». 2-ге вид. Київ : Наш Формат, 2022. 528 с.
5. Виздрик В. Імперські концепти російської інформаційної політики. *Оборонні війни: Польща 1939 – Україна 2022–2023*: монографія / відп. ред. А. Харук. Львів : НАСВ, 2024. С. 213–222. DOI: <https://doi.org/10.33402/obv.2024-213-222>.
6. Довгоп'ята Д. «Україна є, була і буде»: як на півдні рятують родинну та історичну пам'ять. *Радіо Свобода* : веб-сайт. 21.06.2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-deokupovani-terytoriyi-arkhivnyy-poryatunok/33443033.html> (дата звернення: 18.01.2026).
7. Зеленін В. Історичний міфодизайн як психотехнологія сучасної інформаційно-психологічної війни: базові постулати, завдання та структура міфотворення. *Український психологічний журнал*. 2018. № 1 (7). С. 58–73. URL: <http://upj.com.ua/indexa.php?page=a517> (дата звернення: 18.01.2026).
8. Костюченко О. Наративи та контрнاراتиви в російсько-українському протистоянні: підходи до класифікації. *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2025. № 31 (4). С. 327–334. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.4.8>.
9. Магда Є. Гібридна війна. Вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015. 304 с.
10. Максименко С., Деркач Л. Генеза сучасної інформаційно-когнітивної (гібридної) війни в українському контексті та глобальному вимірі : наукове дослідження. Київ : «Видавництво Людмила», 2024. 128 с.
11. Марутян Р. Інтелектуально-ресурсне забезпечення державного управління у сфері національної безпеки України : монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2020. 409 с.
12. Марушевська А. П'ять історичних стовпів імперської пропаганди Росії. *EU vs DiSiNFO* : веб-сайт. 17.01.2025. URL: <https://euvsdisinfo.eu/ua/%D0%BF%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80>

%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BF%D1%96%D0%B2-%D1%96%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97/ (дата звернення: 10.01.2026).

13. Плохій С. Присмерк імперії. Російсько-українська війна очима історика. Київ : Дух і Літера, 2025. 376 с.
14. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн. Нові комунікативні технології XXI століття. Київ : Києво-Могилянська академія, 2017. 260 с.
15. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна / за ред. В. Єрмоленка. Київ : К.І.С., 2019. 99 с.
16. Російські ПІСО: як розпізнати найпоширеніші техніки ворога. *UA. News* : веб-сайт. 5.07.2025. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/rosiiski-ipso-naiposhirenishi-narativi-ta-tekhniki-voroga> (дата звернення: 17.01.2026).
17. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за ред. В. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
18. Снайдер Т., Круг Н. Про тиранію. Двадцять уроків двадцятого століття. Графічна версія. Київ : Видавництво, 2022. 128 с.
19. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2025: колективна монографія / заг. ред. Є. Головахи. Київ : Інститут соціології НАН України, 2025. 404 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1CeJiK0ZLNJ0aHyPbXhRWO21ykIB6m7W/view> (дата звернення: 18.01.2026).
20. Ханенко-Фрізен Н. Архівний суверенітет: українські археографічні дані та виклики воєнної доби. *Україна модерна : міжнародний інтелектуальний часопис*. 8.10.2025. URL: <https://uamoderna.com/war/arkhivnyi-suverenitet-zniaty-larpu-ukrainski-arkheografichni-dani-ta-vyuky-voiennoi-doby/> (дата звернення: 10.01.2026).
21. Янковський О. Російські фейки про історію півдня України: на них будеється пропаганда. *Радіо Свобода* : веб-сайт. 22.01.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyski-mifi-pivden-ukrayiny/31667316.html> (дата звернення: 12.01.2026).

REFERENCES

1. Cognitive Warfare (December 19, 2025). NATO Science and Technology Organization. URL: <https://www.sto.nato.int/document/cognitive-warfare/>
2. Radchenko R. (March 12, 2024) Vash mozok pid prytilom: ukrainskyi vymir kohnityvnoi viiny. [Your brain under the gun: the Ukrainian dimension of cognitive warfare] *Deep State. Bloh gruntovnoi analityky – Deep State. A blog of deep analytics*. URL: <https://deepstateua.com/kognitivni-viini-ukrayinskii-vimir/> [in Ukrainian].
3. Blyzniak O., Humenna K. (2024) Instrumenty informatsiinoi viiny rosii proty Ukrainy pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia 2022–2024 rr. [Instruments of Russia's information war against Ukraine during the full-scale invasion of 2022–2024] *Politychna kultura ta ideolohiia – Political culture and ideology*, 2. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.2.19> [in Ukrainian].
4. Viatrovych V. (2022) Notatky z kukhni «perepysuvannia istorii». [Notes from the kitchen of «rewriting history»]. *Kyiv : Nash Format*. 528 s. [in Ukrainian].
5. Vyzdryk V. (2024). Imperski kontsepty rosiiskoi informatsiinoi polityky. [Imperial concepts of Russian information policy] *Oboronni viiny: Polshcha 1939 – Ukraina 2022–2023 – Defensive wars: Poland 1939 – Ukraine 2022–2023* (pp. 213–222). Lviv: NASV. DOI: <https://doi.org/10.33402/obv.2024-213-222> [in Ukrainian].
6. Dovhop'iata D. (June 21, 2025) «Ukraina ye, bula i bude»: yak na pivdni riatiuiut rodynnu ta istorychnu pamiat. [«Ukraine is, was and will be»: how family and historical memory is saved in the south] *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-deokupovani-terytoriyi-arkhivy-poryyatunok/33443033.html> [in Ukrainian].
7. Zelenin V. (2018) Istorychni mifodyzain yak psykhotekhnohohiia suchasnoi informatsiino-psykhologichnoi viiny: bazovi postulaty, zavdannia ta struktura mifotvorennia. [Historical myth design as a psychotechnology of modern information and psychological warfare: basic postulates, tasks and structure of myth-making] *Ukrainskyi psykhologichnyi zhurnal – Ukrainian Psychological Journal*, 1 (7). 58–73. URL: <http://upj.com.ua/indexa.php?page=a517> [in Ukrainian].
8. Kostiuchenko O. (2025) Naratyvy ta kontrnaratyvy v rosiisko-ukrainskomu protystoianni: pidkhody do klasyfikatsii. [Narratives and counter-narratives in the Russian-Ukrainian confrontation: approaches to classification] *Synopsis: tekst, kontekst, media – Synopsis: text, context, media*, 31 (4). 327–334. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.4> [in Ukrainian].
9. Mahda Ye. (2015) Hibrydna viina. Vyzhyty i peremohty. [Hybrid war. Survive and win]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].
10. Maksymenko S., Derkach L. (2024) Heneza suchasnoi informatsiino-kohnityvnoi (hibrydnoi) viiny v ukrainskomu konteksti ta hlobalnomu vymiri: naukove doslidzhennia. [The Genesis of Modern Information-Cognitive (Hybrid) Warfare in the Ukrainian Context and Global Dimension: Scientific Research]. Kyiv: «Vydavnytstvo Liudmyla». [in Ukrainian].
11. Marutian R. (2020) Intel'ktualno-resursne zabezpechennia derzhavnoho upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [Intellectual and Resource Support of State Administration in the Sphere of National Security of Ukraine]. Kyiv: TsP «Komprynt». [in Ukrainian].
12. Marushevska A. (January 17, 2025) Piat istorychnykh stovpiv imperskoi propahandy Rosii [Five historical pillars of Russian imperial propaganda]. *EU vs DiSiNFO*. URL: <https://euvsdisinfo.eu/ua/%D0%BF%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BF%D1%96%D0%B2-%D1%96%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97/> [in Ukrainian].
13. Plokhii S. (2025) Prysmerk imperii. Rosiisko-ukrainska viina ochyma istoryka. [Twilight of the Empire. The Russian-Ukrainian War through the Eyes of a Historian]. Kyiv: Duh i Litera. [in Ukrainian].

14. Pocheptsov H. (2017) Vid pokemoniv do hibrydnykh viin. Novi komunikatyvni tekhnolohii KhKhI stolittia. [From Pokemon to Hybrid Wars. New Communication Technologies of the 21st Century]. Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian].
15. Yermolenka V. (Eds.). (2019) Re-viziia istorii. Rosiiska istorychna propahanda ta Ukraina. [Re-vision of history. Russian historical propaganda and Ukraine]. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
16. Rosiiski IPSO: yak rozpoznavaty naiposhyrenishi tekhniky voroha. [Russian IPSO: how to recognize the most common enemy techniques] (July 5, 2025). UA. News. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/rosiiski-ipso-naiposhyrenishi-narativi-ta-tekhniki-voroga> [in Ukrainian].
17. Horbulina V. (Eds.). (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front. [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].
18. Snaider T., Krug N. (2022) Pro tyraniiu. Dvadtsiat urokiv dvadtsiatoho stolittia. Hrafichna versiia. [On Tyranny. Twenty Lessons of the Twentieth Century. Graphic Version]. Kyiv: Publishing house. [in Ukrainian].
19. Holovakha Ye. (Eds.). (2025) Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2025. [Ukrainian Society in Wartime. Year 2025]. Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy. URL: <https://drive.google.com/file/d/1CeJiK0ZLNJ0aHyPbXhRWO21yKI B6m7W/view> [in Ukrainian].
20. Khanenko-Frizen N. (October 8, 2025) Arkhivnyi suverenitet: ukrainski arkheohrafichni dani ta vyklyky voiennoi doby. [Archival sovereignty: Ukrainian archaeographic data and challenges of the war era] Ukraina moderna: mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys – Ukraina moderna: an international intellectual journal. URL: <https://uamoderna.com/war/arkhivnyi-suverenitet-zniaty-lapky-ukrainski-arkheografichni-dani-ta-vyklyky-voiennoi-doby/> [in Ukrainian].
21. Iankovskyi O. (January 22, 2022) Rosiiski feiky pro istoriiu pivdnia Ukrainy: na nykh buduietsia propahanda. [Russian fakes about the history of southern Ukraine: propaganda is built on them] Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyski-mifi-pivden-ukrayiny/31667316.html> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

